

vreja u jedinicama narodnooslobodilačke vojske (400), autor smatra da je to proizašlo iz specifičnog postokupacionog tretmana jevrejskog življa od strane okupatora, nepovoljnih uslova za upućivanje na oslobođenu teritoriju, kao i otežavanja normalnog razvoja ustanka četničkim uticajem krajem 1941. i početkom 1942. U jednom od posljednjih odjeljaka svog zanimljivog rada, koji po mnogo čemu prevazilazi okvire isključivo memoarskog, Čengić kaže: »Ko god se bude odlučio da ozbiljno proučava bilo koje područje ljudskog stvaralaštva na tlu Bosne i Hercegovine za posljednja četiri vijeka, on ne može mimoći rezultate vitalnog i neimarskog duha Jevreja, ne može a da ne zaključi da su ti rezultati bili veliki i da imaju trajnu vrijednost. Međutim, najnezabornije vrijeme prisustva jevrejskog stanovništva na ovom tlu ostaće period u kojem su njemački fašisti osudili na smrt sve Jevreje svijeta, a time i Jevreje Sarajeva, i kada su ti na smrt osuđeni ljudi, ne priznajući smrt, ... nesebično davali svoj doprinos naporima slobodoljubivog čovječanstva pri konačnom slamanju njemačkog fašizma«.

Memoarski članak Mare Jovanović, učiteljice iz Šapca, nosi naslov jedne jevrejske pjesme, »Wir packen, Wir auspacken...«, a podnaslov mu glasi: »Tragična sudbina Jevreja izbeglica u Šapcu 1941.« U njemu je na topao i čitaocu vrlo blizak način rekonstruisan slijed događaja u vezi sa grupom od oko 1300 jevrejskih izbeglica iz Austrije, Njemačke i Čehoslovačke koja je 1939. stigla u Šabac sa namjerom da se preko Dunava prebaci u Palestinu. Njihova susjeda se sjeća njihovog načina organizovanja života i rada, prijateljskih odnosa koje su ubrzo uspostavili sa Šapčanima, masovnog učešća jevrejske omladine u demonstracijama od 27. marta 1941. Opisuje, zatim, i poniženja i strah koji su uslijedili nakon okupacije, podršku koju im je u tim teškim trenucima pružalo ostalo stanovništvo, život u logoru na Savi u koji su bili internirani i, na kraju, poimenično nabraja 1057 šabačkih Jevreja — žrtava fašističkog terora.

U ovom broju »Zbornika« još je objavljen i memoarski članak preminulog beogradskog ljekara dr Milutina Velimirovića »Jevreji u Pirotu«. Autoru je pošlo za rukom da ukratko prikaže razvojni put jevrejske zajednice u Pirotu od doseljenja njenih prvih članova posljednjih decenija 18. stoljeća, pa sve do masovnog stradanja u drugom svjetskom ratu. Iznesenc su njihove zasluge na privrednom planu, pomenuta zanimanja kojima su se najčešće bavili, data slika mahale u kojoj su bili nastanjeni i posebno naglašeno da su Jevreji uspjeli razviti žive prijateljske veze sa Piroćancima ostalih nacionalnosti.

Vojka Besarović

GODIŠNJAK DRUŠTVA ISTORIČARA BOSNE I HERCEGOVINE
godina XXVIII—XXX, 1977—1979, Sarajevo, 1979, 356 str.

Nedavno je iz štampe izašao najnoviji broj Godišnjaka Društva istoričara Bosne i Hercegovine. Nastavljajući sa objavljivanjem tekstova iz svih istorijskih perioda i svih oblasti naše istorije, Godišnjak i ovoga

puta donosi niz veoma interesantnih rasprava i članaka, priloga, ocjena i prikaza, a tu su i izvještaji sa održanih naučnih skupova i savjetovanja, te izvještaji sa XVIII i XIX skupštine Društva istoričara SR Bosne i Hercegovine.

Dr Enver Imamović piše o problem ubiciranja Stridona, rodnog mjesta sv. Jeronima (17—19), poznatog crkvenog radnika iz ranog razdoblja postojanja hrišćanstva i našeg zemljaka. Sv. Jeronim živio je od 340—420. godine. Postoji tri vrste mišljenja o mjestu rođenja sv. Jeronima. Jedni kažu da je to u Istri, drugi da je na području Dalmacije a treći da je sv. Jeronim rođen u Panoniji. Analizirajući raspoložive podatke o ovom važnom problemu u izučavanju antičke topografije naše zemlje, autor smatra da se Stridon nalazio na prostoru koji leži između Bosanske Kostajnice, Prijedora i Bosanske Dubice, na mjestu gdje se danas nalazi seoce Strigova.

Dr Jevgenij P. Naumov svojim radom »Bosanski i humski vlasteličići« (21—37), daje prilog istoriji feudalne staleške terminologije XIV i XV vijeka. Autor razmatra sva dokumenta o bosanskim i humskim izvorima. Proučavajući rasprostranjenost i značenje termina vlasteličići u srednjovjekovnoj Bosni, Naumov kaže da se termin vlasteličići ne spominje svuda u njemu poznatim aktima. Sfera upotrebe ovog termina ostajala je u Bosni ipak veoma uskom. Ovaj termin primjenjivao se prije svega u državnoj kancelariji bosanskih kraljeva, a zatim i u novom, prenesenom značenju, u smislu izaslanika vlade, zvaničnih diplomatskih predstavnika ili opunomoćenika državne vlasti.

Sljedeći rad iz naše srednjovjekovne istorije govori o Dubrovčaninu prezbiteru Ratku, stonskom kancelaru, kapelanu i protovestijaru kralja Tvrtka I i trebinjsko-mrkanjskom biskupu (39—58), a autor je mr Đuro Tošić. Ovaj dubrovački sveštenik zauzimao je visoki položaj u državnom aparatu tadašnje Bosne, posredovao je u regulisanju međusobnih odnosa dubrovačke opštine i bosanskog kralja, bio je krupan zemljoposjednik i moćan feudalac koji je aktivno učestvovao u trgovačkim, kreditnim i drugim unosnim poslovima, a uticao je i na javni život Dubrovnika.

»Iz života posljednjih Pavlovića« (59—74), naslov je rada mr Borisa Nilevića. Autor je obradio pitanje teritorija ove porodice u vrijeme njene propasti, za vladavine vojvode Ivaniša i njegove braće: knezova Petra i Nikole (1461—1463. godine), kao i pitanje ekonomske sfere života Pavlovića, koji su po svojoj moći pripadali vrhu bosanskog društva.

Dr Bogumil Hrabak piše o izvozu plemenitih metala iz Bosne u Dubrovnik u vrijeme osmanlijske vlasti (75—85). Osvojivši balkanske zemlje, Turci su zabranili izvoz plemenitih metala. Zabrana se odnosila i na Bosnu, koja je bila poznata kao veliki izvoznik srebra u tom periodu. Dolaskom Turaka ta proizvodnja je stagnirala, ali »ona je stagnirala samo zato što se nije dalje kvalitetno razvijala. Čak ni količinski ona nije morala biti manja.«

Dr Vančo Boškov u svom radu saopštava rezultate istraživanja pitanja autentičnosti fojničke ahd-name Mehmeda II iz 1463. godine (87—105). Ovim dokumentom bio je regulisan položaj bosanskih franjevaca

u samom početku osmanske vladavine i time je predstavljao osnovu za njihov cjelokupni rad. Ahd-nama je i svjedočanstvo o položaju hrišćana u osmanskoj državi. Fojnička ahd-nama u svom današnjem obliku je falsifikat, ona nije autentična, ali je tekst privilegija autentičan. Nastala je kao izraz očajničkih napora franjevac da očuvaju svoja prava koja su im u jednom trenutku bila dokinuta do te mjere da je i sama njihova egzistencija bila dovedena u pitanje. Diplomatička, jezička i istorijska analiza teksta fojničke and-name pokazuje da treba praviti razliku između prvobitne ahd-name Mehmeda II iz 1463. godine i sadašnje ahd-name sa njenim brojnim prepisima.

Dr Milorad Ekmečić piše o ulozi malog preduzeća u uslovima industrijalizacije u jugoslovenskim zemljama od kraja XVIII vijeka do 1941. godine (107—124), a dr Ilijas Hadžibegović o formiranju najamne radne snage kao začetka nove društvene klase u Bosni i Hercegovini posljednjih decenija osmanske vladavine (125—146).

O humanitarnom i diplomatskom djelu Gavrila Sergejeviča Veselitski-Božidaroviča u hercegovačkom ustanku 1875—1878. godine piše Jovan Jovanović (147—166). Mr Tomislav Kraljačić daje svoj prilog proučavanju veza dr Emila Gavrila sa političkim pokretima u Bosni i Hercegovini (167—188). Dr Emil Gavrila, istaknuti prvak Srba u Ugarskoj, publicista, odličan pravnik i čovjek sa širokim političkim vezama u Monarhiji i u Srbiji, bio je glavni savjetnik vođa pokreta bosanskohercegovačkih Srba za vjersko-prosvjetnu autonomiju i sastavljao je najvažnije dokumente pokreta. Dosta žive veze Gavrila je imao sa vođstvom muslimanskog pokreta za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju. Vrlo paženom publicističkom aktivnošću Gavrila je srpsku i širu javnost upoznao s pokretom i opštim prilikama u Bosni i Hercegovini, a posebno sa politikom austro-ugarske uprave. Kraljačić ističe da se rad dr Gavrila »ne može svesti samo na liniju njegovog odnosa sa vođstvom oba pokreta i mora se posmatrati u sklopu nacionalno-političke akcije Srbije prema Monarhiji, a ta akcija je, što se tiče Bosne i Hercegovine, imala da utire put njenom oslobođenju od Austro-Ugarske i ujedinjenju sa Srbijom.«

Rad dr Luke Đakovića odnosi se na djelatnost Mađarsko-bosanskog istočnog privrednog centra u Budimpešti (189—212); dr Đerđ Gal govori o uticaju monopolističkih saveza na usporeni razvoj željezare u Zenici u doba Kraljevine Jugoslavije i daje kratak pregled razvitka zeničke željezare u doba Austro-Ugarske Monarhije (213—241), a dr Rasim Hurem piše o političkoj orijentaciji ustanika u Bosni i Hercegovini 1941. godine i ulozi KPJ (243—270).

U rubrici »Prilozi«, nalaze se radovi dr Pave Živkovića (Prve vijesti o bosanskoj kovnici novca poslije smrti Tvrtka I Kotromanića), dr Vanče Boškova (Ahd-nama Murata III stanovnicima Bara iz 1575. godine), Marie Paole Niccoli (Iseljavanje dubrovačkih trgovaca i njihovo uključivanje u ekonomski i društveni život Ankone (16—17. stoljeće), Carla Verducci-a (Uloga ilirskog kolegija u odnosima sa balkanskim pokrajinama) i dr Gligora Stanojevića (Ugovor bosanskih trgovaca iz 1782. godine o prevozu stoke iz Zadra u Veneciju).

Dato je i više ocjena i prikaza najnovijih ostvarenja iz oblasti istorije. Slijede saopštenja sa održanih naučnih skupova i savjetovanja kao i izvještaji sa XVIII i XIX skupštine Društva istoričara SR Bosne i Hercegovine.

Senija Penava

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU NARODA JUGOSLAVIJE, tom XII, knj. 4, izdanje Vojnoistorijskog instituta, Beograd 1979, str. 1330. Dokumenti Njemačkog Rajha iz 1944. i 1945. godine.

Vojnoistorijski institut čini velike napore da bogatu i raznovrsnu istorijsku građu približi javnosti i sačuva je od propadanja i uništenja. Do danas je uloženo dosta truda na sređivanju i objavljivanju arhivske građe u Zborniku dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda. Redakcija Zbornika, koja na tom poslu radi gotovo dvije i po decenije, postigla je do sada velike rezultate, značajne i van granica Jugoslavije. Ta činjenica je istaknuta više puta u mnogim domaćim i stranim časopisima.

Iz do sada objavljenih radova o NOR-u naroda Jugoslavije vidimo da se Zbornik koristi sve više, te s pravom možemo reći da je neophodan posebno za one koji se iole ozbiljnije bave istorijom narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije.

Pored većeg broja tomova Zbornika dokumenata i podataka jedinica NOV i POJ koji su prezentirani javnosti, Institut je 1973. godine počeo da objavljuje još jedan, XII tom, koji sadrži dokumenta njemačkih okupacionih snaga u Jugoslaviji. Prva knjiga XII toma (dokumenta Njemačkog Rajha iz 1941) objavljena je 1973. godine. Druga knjiga (dokumenta iz 1942) izašla je iz štampe 1976, a treća (dokumenta iz 1943) 1978. godine. Četvrta knjiga (dokumenta iz 1944. i 1945) objavljena je avgusta 1979. godine.

Redaktor prve tri knjige bio je potpukovnik Antun Miletić, istoričar u Vojnoistorijskom institutu, a četvrte knjige Milovan Dželebdžić, spoljni saradnik.

Prema riječima redakcije, »Cilj objavljivanja ovog posebnog toma dokumenata njemačkih jedinica i ustanova je da se naučnoj javnosti prezentira arhivska građa koja u dosadašnjim tomovima edicije Zbornika nije objavljena, jer Institut njom nije raspolagao.«

Ova (četvrta po redu) knjiga sadrži 217 dokumenata, 3 priloga i registar, koji se odnose na period od 1. januara 1944. do 10. maja 1945. godine. Većina (190) objavljenih dokumenata odnosi se na 1944, dok je 27 (dokumenata) iz 1945. godine. Knjiga predstavlja zbirku arhivske građe koja je, pored ostalog, neophodna za izučavanje niza značajnih operacija izvedenih u 1944. i 1945. godini.